

BOGESUND

– det olycksaliga slottet



Slottet tornar upp sig över Bogesundslandets svarta barrskogar. Långt ute från skärgårdens öppna fjärdar ser man den strama riddarborgens gula torn. Det olycksaliga slottet som en gång lämnades att förfalla har nu åter väckts till liv.

En augustinatt 1937 praktiserade sig tre avsigkomna individer in i det sedan länge öde Bogesunds slott för att berika sig på dess skatter. Konsthistorisk expert i sällskapet var den sedermera från 1950-talets rättsskandaler bekante 'apelsinmannen'. De övriga var en antikhandlare från Luntmakargatan samt en vanlig gråttjuv som biträdde som inbrottsexpert. Det första inbrottet följdes av nya påhålsningar under hösten 1937 och våren 1938.

En fastighetsaffär

Fideikommissarie till Bogesund var sedan 1906 löjtnanten, friherre Nils von Lantingshausen von Höpken, som inte hade besökt sitt gods sedan 1916. Den löpande förvaltningen sköttes i stället av anställda. Själva slottet med allt lösöre hade han av skatteskal lämnat öde.

I ett på sin tid mycket uppmärksammat mål, som inte saknade politiska förtecken, försökte Södra Roslags härradsrätt i början av 1920-talet förklara baron von Lantingshausen von Höpken omyndig på grund av att han skulle ha vanskött sin egendom. Bogesundsägaren lyckades dock bevisa att han inte hade misskött godset och att han i sinom tid nog tänkte göra något åt slottsbyggnaden, vars förfall var det som egentligen stack i ögonen.

Oavsett hur det verkligen förhöll sig med skötseln av godset förefaller von Lantingshausen von Höpken, på grund av sin motvilja mot rådande skattesystem och mot det allmännas intrång i privat äganderätt överhuvudtaget, ha utsetts till en lämplig motståndare i de obesuttnas strid mot de stora jordägarna som då var mycket hätsk.

Det var dock obestridligt så att själva slottet förföll, vilket skulle bli ödes-

digert för Höpken eftersom förfallet togs till intäkt för att hela godset vanvårdades. Stöldererna, som uppdagades påföljande år och fick ett litterärt efterspel i Sigrifrid Siwertz novell

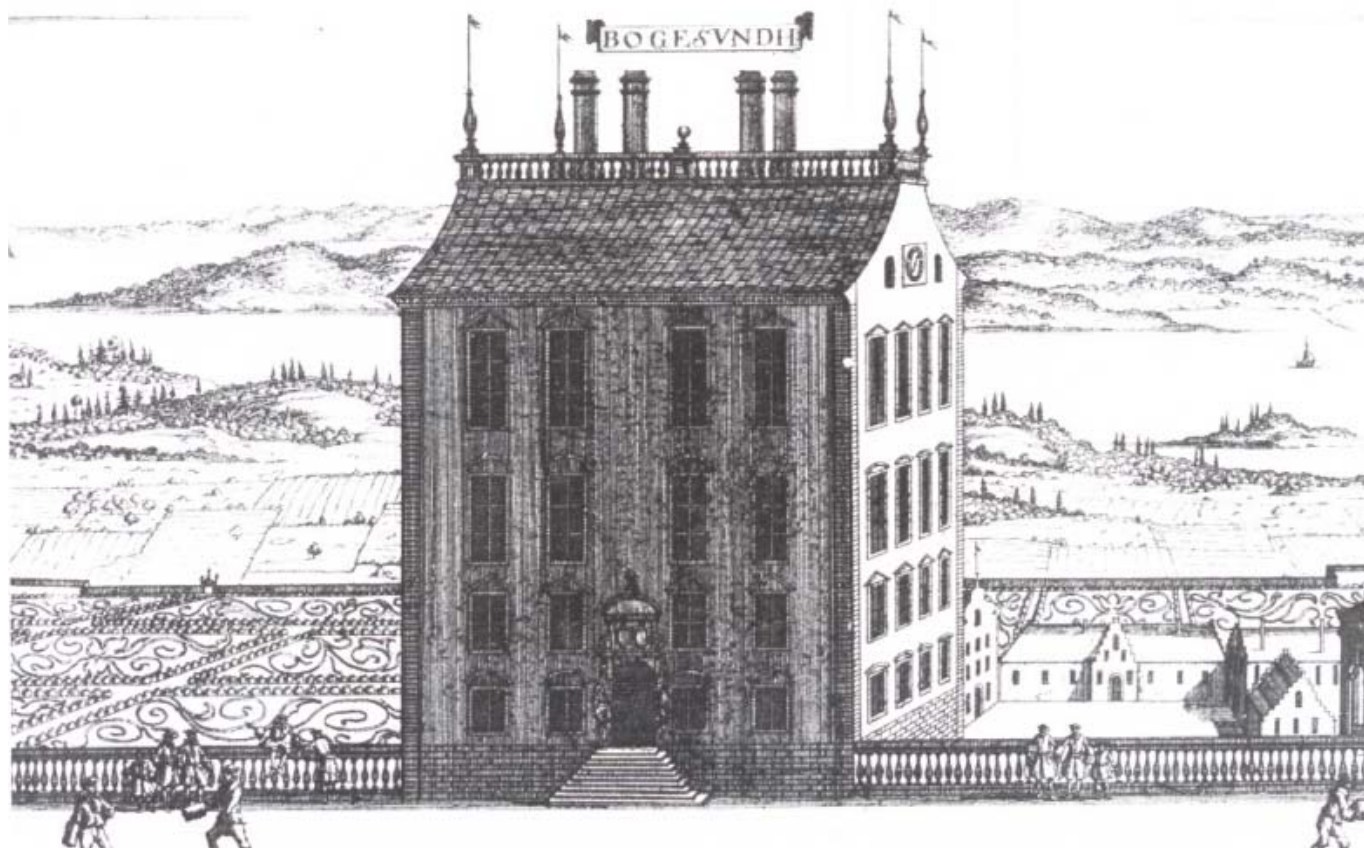
Slottstappning, bidrog till att åter fästa blickarna på Bogesund och det förfallande slottet.

I slutet av 1930-talet ville Stockholms stad köpa Bogesund och kom så långt som till en muntlig uppgörelse med baronen, som ställde som ett absolut villkor att inget fick komma ut i pressen om förhandlingarna. Interna motsättningar i stadshuset gjorde att affären ändå läckte ut och dagen innan köpet skulle undertecknas ropade löpsedlarna ut «Stockholms stad köper Bogesund!». Sedan Stockholm misslyckats med att köpa Bogesund, gjorde även staten ett försök. Sedan också det gått i stöpet följde en hätsk tidningskampanj mot Bogesundsbaronen som beskylldes för metoder som skulle ställt en ostpreussisk junker i den djupaste skugga.

Slutet blev att staten tvångsinlöste Bogesund med stöd av en speciallag som skapades enkom för detta ändamål. Statens agerande utlöste en våldsam tidningsdebatt och en proteststorm bland landets jurister.

Nils von Lantingshausen von Höpken fick 11,6 miljoner kronor och Kungl. Maj:t och Kronan 3 364 hektar jord och skog med tillhörande slott, arrendegårdar och torp omfattande 14 1/4 mantal i Östra Ryds socken, Danderyds skeppslag, Stockholms län.

Staten anlade en fångvårdsanstalt på Bogesund och lät de intagna bland annat arbeta i skogsbruket, medan det olycksaliga slottet överläts på Byggnadsstyrelsen.



På gravyren till Erik Dahlberghs *Suecia Antiqua et Hodierna* återges Bogesund sådant det ursprungligen såg ut.

Bogesund under stormaktstiden

Greve Per Brahe den yngre ärvde 1630 Bogesund som hans far Abraham Brahe köpt 1624. Gården som ursprungligen hette Bogösund, efter sun-

det mellan öarna Bogön och Väderön som bildar nuvarande Bogesundslandet, är känd sedan 1375. Vid det nu försvunna sundet, uppförde Per Brahe på 1640-talet ett nytt slott invid den gamla gårdsbebyggelsen.

Per Brahe, greve till Visingsborg, var

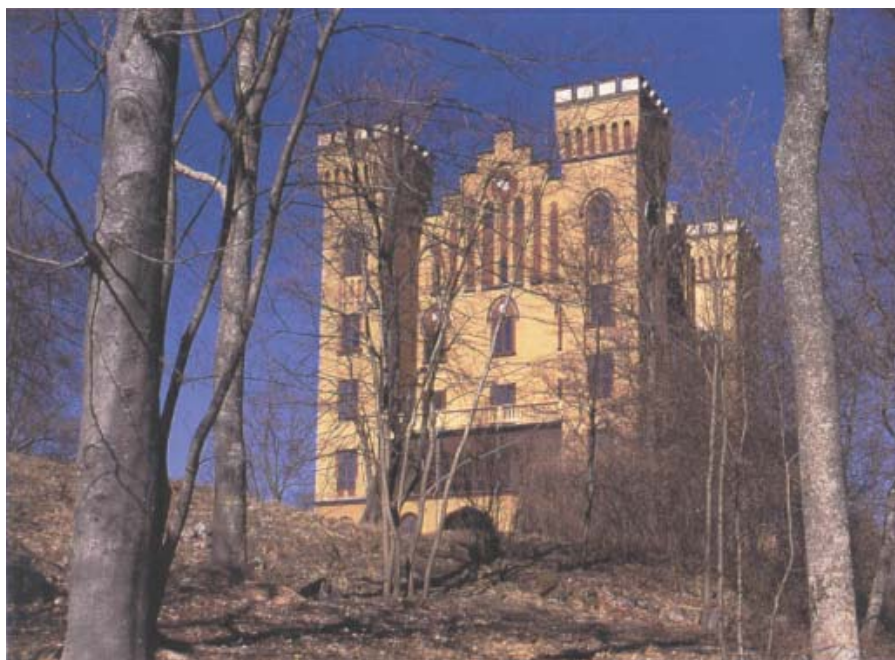
född på Rydboholm i Östra Ryds socken 1602. Genom Gustav Vasas syster Margaretas äktenskap med Joakim Brahe kom Rydboholm till Brahesläkten. Gården förblev sedan ättens stamgods till dess ätten utslöcknade 1930.

Per Brahe var en av stormaktstidens mest lysande gestalter, en utpräglad aristokrat som betraktade en av högadeln ledd adelsrepublik som den ideala statsformen. Men han var också en mycket duglig ämbetsman och utmärkte sig särskilt som generalguvernör över Finland i två omgångar.

Brahes nybyggnad var ett hus i fyra våningar med närmast kvadratisk plan, vars utseende framgår av Erik Dahlberghs teckning från 1670 till praktverket *Suecia Antiqua et Hodierna*.

Fasaderna var sannolikt rödfärgade, eventuellt med imiterade tegelfogar i vitt. På gravyren syns till höger bakom slottet några hus som sannolikt är den gamla Bogösunds gård.

Per Brahes hus finns kvar intakt i det nuvarande slottet. På bottenvåningen som genomgående har välvda rum fanns under grevens tid tvättarekammare, rustkammare och förrådsutrymmen. Våningarna på en och två trappor har en likartad planlösning med



Bogesund förvandlades på 1860-talet till en romantisk riddarborg. I varje hörn byggdes ett trettio meter högt torn, det ena med ett särskilt trapphus som gjorde det möjligt för 'allmänheten' att stiga upp i tornet och njuta av utsikten utan att störa herrskapet.

två rumssviter på var sida om en mitt-axel bestående av trapphus och en sal. På våningen en trappa hade några av Per Brahes hovfunktionärer sina bostäder, medan greven själv residerade i våningen ovanför.

I husets översta våning inreddes slutligen den stora festsalen och där finns också flera kammare som antagligen användes som gästrum.

En relativt stor del av interiörer från Per Brahes tid är bevarade. Bottenvåningens välvda rum finns naturligt nog kvar. En trappa upp i huset finns, dolda av senare tiders takarrangemang, flera målade bjälktak från byggnadstiden och på våningen två trappor har flera rum synliga bjälktak.

Den översta våningen är nästan helt bevarad från 1600-talet, det förnämsta rummet är festsalen med sitt paneltak, målat i grisaille 1669 av Berendt Vogell. Här finns också ett utomordentligt välbevarat rum med en öppen spis med ursprunglig dekorationsmålning. Vindstrappan bevakas av två knektar som målats direkt på muren, eventuellt av Hans Borckhart som var verksam på slottet åren 1653–59.

Det har spekulerats mycket kring husets utformning – smalt och högt – som inte följer tidens gängse mönster för herresäten. En aspekt tycks ha förbisetts och det är något så banalt men ytterst mänskligt som intresset för den

grandiosa utsikten över Stockholms skärgård. Huset är inte bara högt, det har även placerats högt i terrängen.

Att Per Brahe tycks ha haft ett intresse av den fria utsiktens behag styrks av att det samtidigt med Bogesund uppförda Brahehus placerades på en klippa högt över Vättern. När Bogesundsbygget närmade sig sin fullbordan bad Brahe sin bokhållare Mårten Hansson Hörlingh att i sitt nästa brev berätta hur långt han kunde se från husets översta del. Altanen på husets tak har förmodligen tillkommit som en utsiktsplattform.

Nygotik och göticism

Sedan Per Brahe avlidit på Bogesund 1680 gick godset, som blivit säteri 1644, i arv till brorsonen Nils Brahe och förblev i Brahesläktens ägo fram till 1728. Slottet förvärvades 1774 av Gustav III:s vän Albrekt von Lantingshausen.

År 1855 köpte hovmarskalken Nils Albrekt von Höpken Bogesund av sin mor Johanna Carolina von Lantingshausen. År 1860 antog han namnet von Lantingshausen von Höpken sedan han ärvt Lantingshausens fideikommisssegendomar vars fideikommissnatur 1863 överfördes på Bogesund.

Sedan han blivit fideikommissarie till Bogesund beslöt hovmarskalken försköna och utvidga sitt stamslott. Som hovman tillhörde Höpken kret-

sen kring Karl xv där historieromantiken florerade, vilket säkert inspirerade till att välja ett historiserande motiv för ombyggnaden och förvandla det gamla Braheslottet till en riddarborg.

Under 1700-talets slut vaknade intresset för medeltidens byggnadskonst. Ett av de tidigaste svenska exemplen på nygotik är Götiska tornet i Drottningholmsparken, som byggdes 1792 efter ritningar av Louis Jean Desprez. Stora Sundby slott i Södermanland byggdes om i 'gammalnordmandisk stil' 1831–48, med engelsmannen J. F. Robinson som arkitekt. Det starkaste motivet för Höpkens ombyggnadsambitioner var nog samma borgromantik som kom till uttryck i Sundby och som spreds genom Walter Scotts riddarromaner, som var våldsamt populära under 1800-talet. En viktig förebild var säkert också Karl xv:s historiska inredningar på Ulriksdals slott.

För ombyggnaden anlätade Höpken den unge arkitekten Tor Medelplan, elev till Fredrik Wilhelm Scholander som var professor vid Konstakademiens högre byggnadsskola. Scholander tillhörde också kretsen kring Karl xv och det är väl troligt att det var han som förmedlade kontakten mellan baronen och arkitekten. Medelplans ritningar är daterade 1863, samma år som arkitekten dog, endast 31 år gammal. Åren 1864–67 genomfördes ombygg-



Festsalen högst upp i slottet är välbevarad sedan 1600-talet. Paneltaket målades 1669 av Berendt Vogell.



Det översta trappplanet har också bevarat sitt 1600-talsutseende.

naden som i huvudsak följde Medelplans projekt. Entréportiken är dock ritad av Scholander.

Vid vardera hörnet av den gamla byggnaden uppfördes ett dryga 30 meter högt krenelerat torn. I utrymna mellan tornen vid norr- och sydfasaderna uppfördes nya tvåvåningsbyggnader.

I tillbyggnaden vid den norra fasaden inrymdes på bottenvåningen bland annat en del av det nya slottskapellet och på övervåningen matsalen i nygotisk stil, som står i direkt förbindelse med läktaren i slottskapellet. Den södra tillbyggnadens övervåning utformades till en vinterträdgård med en glasad yttervägg.

Det senare 1800-talets ombyggnader och inredningsarbeten har satt en stark prägel på slottets inredningar. I våningen en trappa finns vävspända tak med tidstypiskt dekorationsmåleri och 1700-talssnickerierna har målats i en färgställning som är karaktäristisk för det sena 1800-talet.

Bjälktaken från tiden kring 1650, i våningen två trappor, har under 1800-talet fått en nyrenässansdekor som gjort dem 'ändnu gamblare' än vad de verkligen är.

Ett av de mer spektakulära tillskotten vid ombyggnaden var det nygotiska slottskapellet med tillhörande gravvalv, där kvarlevorna av släkten von Lantingshausen von Höpken förvarades i skröpliga kistor ända till 1967.

Bogesund beboddes endast under sommarhalvåret eftersom familjen i likhet med andra välbärgade medlem-



Vid ombyggnaden av Bogesund på 1860-talet inreddes en matsal i nygotisk stil. Under slottets period av förfall skadades rummet svårt och bland annat störtade delar av taket in. Rummet restaureras nu till sitt ursprungliga utseende.

mar av lantadeln tillbringade vintersäsongen i Stockholm, under några decennier på 1800-talet i eget hus på Blasieholmen, där hovtjänst och sällskapsliv tog tiden i anspråk.

En ny era

Det statliga övertagandet av Bogesund 1946 innebar ingen omedelbar förbättring för slottet annat än att det blev

förklarar som byggnadsminnesmärke. Det gjordes bland annat en utredning om slottets framtid som föreslog att det skulle bli konferenshotell, ett förslag som dock stannade på papperet. I stället användes slottet fram till 1981 av Nordiska museet som magasin.

Under 1950-talet utfördes en del skyddsarbeten och under slutet av 1960-talet putsades fasaderna om och



Då det gamla slottet nyrinreddes på 1800-talet dekorerades rummen med tapeter och målningar i tidens smak. Paradsängkammaren, Blå gästrummet och Röda salongen fick sina snickerier och kakelugnar från 1700-talet övermålade i 'modernare' mönster och färgställningar.



I Bogesunds slott finns flera målade bjälktak från tiden omkring 1650. I den nys avslutade restaureringen har delar av träbjälklagen bytts ut utan att ytskikten skadats.

samtidigt byttes alla fönster ut. Dessutom åtgärdades taken och parken restaurerades.

Statens fastighetsverk övertog Bogesund 1993 och 1996 påbörjades ett omfattande restaurerings- och konserveringsarbete under ledning av Fastighetsverkets förvaltare Marie Edman Franzén, som sedan 1984 har forskat i Bogesunds historia. Huset var delvis i mycket dåligt skick, bland annat genom angrepp av den otäcka hussvampen. För att göra det möjligt att öppna slottet för allmänheten beslutade man sig för att iordningställa ett antal avgränsade visningsrum i slottet. Detta skulle göra det möjligt för besökarna att vandra genom byggnadens 1600-, 1700- och 1800-tal.

Arkitekt för restaureringsarbetena har varit ARKSAM genom Torbjörn Almquist och Ola Andersson. De beskriver det nys avslutade restaureringsarbetet i slottet som en räddningsaktion, en första etapp i arbetena där det viktigaste var att säkra byggnadens tekniska fortbestånd. På grund av hussvampangreppen var det nödvändigt att byta ut delar av träbjälklagen, men

skulle man då tvingas offra de målade bjälktaken? Med hjälp av skickliga konservatorer lyckades man med att byta ut stora delar av den bärande trästommen utan att skada målningarna. Ytskikten lämnades helt orörda.

När väl de överhängande tekniska problemen var lösta var nästa åtgärd att fästa flagnande färg och lösa tapeter i byggnaden. Det akuta förfallet måste

stoppas om allmänheten skulle få tillträde till huset.

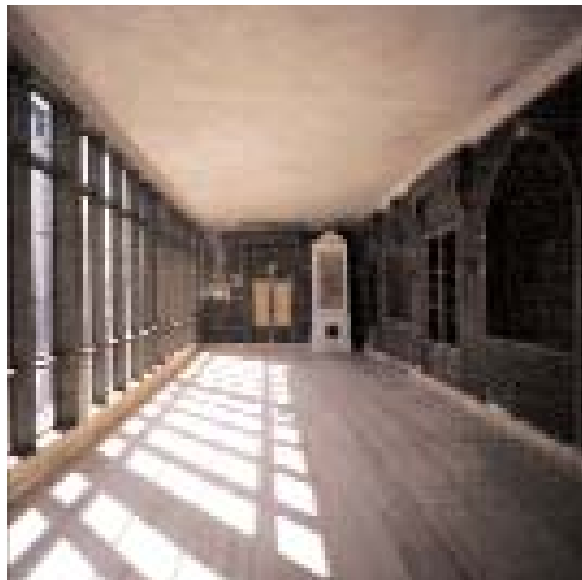
Även om det i vissa avseenden är möjligt att tala om ett vackert förfall när det gäller Bogesund, går det inte att ha söndertrasade tapeter hängande i interiörerna när besökare vandrar runt i slottet, menar Ola Andersson. Vatten och vissa andra bekvämligheter har även dragits in i huset, framförallt för att möjliggöra en fungerande visningsverksamhet.

Den återställda vinterträdgården på andra våningen i slottet är en av de nya, överraskande inslagen i byggnaden. Det stora glasade trädgårdsrummet hade varit förspikat med panel sedan 1950-talet, men har nu frilagts och iordningställt. Ett fantastiskt 1800-talsrum som har stått och väntat på att upptäckas.

Innan förfallet började sätta in på allvar och försäljningar och stölder dränerade slottet på lösöre fanns det rika inredningar från olika epoker och förhoppningarna är att delar av slottet på sikt också ska möbleras, helst med autentiska Bogesundsföremål. Det faktum att slottet stått oanvänt in i modern tid har ändå bidragit till att stora delar av inredningarna från det senare 1800-talet bevarats på ett sätt som annars inte hade varit fallet, tror Marie Edman Franzén.

Som helhet är Bogesund en oerhört suggestiv miljö som kommer att engagera alla som besöker slottet. I sommar kommer Bogesund att i begränsad omfattning visas för förbokade grupper genom Vaxholms turistbyrå. ■

Staffan Nilsson



Vid ombyggnaden av slottet på 1860-talet tillkom en vinterträdgård, som blev illa skadad under den tid Bogesund stod övergivet. Under den pågående renoveringen har vinterträdgården återställts.